

Toelichting Engels / MVT

Toelichting op het voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Engels / Moderne vreemde talen

curriculum.nu

VANDAAG WERKEN AAN HET ONDERWIJS VAN MORGEN

Colofon

Dit rapport is onderdeel van het advies 'Samen bouwen aan het primair en voortgezet onderwijs van morgen' van 10 oktober 2019. Curriculum.nu is tot stand gekomen en uitgevoerd onder gezamenlijke coördinatie van de VO-raad, de PO-Raad, CNV onderwijs, de Algemene Onderwijsbond (Aob), de Federatie van Onderwijsvakorganisaties (FvOv), de Algemene Vereniging Schoolleiders (AVS), het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) en Ouders en Onderwijs. De uitvoering gebeurt in samenwerking met SLO, Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling.

Het is belangrijk om leerlingen goed te blijven voorbereiden op de toekomst. Daarom hebben we in Nederland wettelijk vastgelegd wat leerlingen moeten kennen en kunnen in de vorm van kerndoelen en eindtermen: het curriculum. Deze landelijke doelen zijn dertien jaar geleden voor het laatst vastgesteld. Om het curriculum te actualiseren, hebben leraren en schoolleiders voor negen leergebieden voorstellen gedaan die de basis vormen voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen. Deze leergebieden zijn Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Burgerschap, Digitale geletterdheid, Mens & Maatschappij, Mens & Natuur, Kunst & Cultuur en Bewegen & Sport.

In de periode maart 2018 tot oktober 2019 hebben zij in ontwikkelteams per leergebied de benodigde kennis en vaardigheden bepaald. Zij waren hierbij zelf aan zet, mét de inbreng van wetenschappers, lerarenopleidingen, vervolgonderwijs, scholen en vakverenigingen. Ook haalden zij feedback op bij leraren, ouders, leerlingen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven. De ontwikkelteams werden ondersteund door leerplanspecialisten.

Op basis van de aangereikte feedback en inzichten uit literatuur zijn de ontwikkelteams tot hun voorstel gekomen. In dit document vindt u een toelichting op het voorstel van het ontwikkelteam Engels/Moderne vreemde talen. In deze toelichting beschrijft het team de keuzes die zij gemaakt hebben om tot een visie, grote opdrachten en bouwstenen voor hun leergebied te komen en de bronnen die zij daarbij hebben benut. Ook licht het team de opbouw van de doorlopende leerlijn toe en de samenhang tussen de verschillende onderdelen en met andere leergebieden. Het voorstel zelf vindt u in het document 'Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Engels/Moderne vreemde talen'. Het voorstel van het leergebied Engels/Moderne vreemde talen staat niet op zichzelf. Het kent veel verbindingen met de andere leergebieden. Deze staan beschreven in de toelichting van het leergebied Engels/Moderne vreemde talen. Ook op www.curriculum.nu/engels-mvt kunt u een beeld krijgen hoe het leergebied Engels/Moderne vreemde talen samenhangt met andere leergebieden. Onder [verantwoording-engels-mvt](#) vindt u de verantwoording van het team over de gemaakte keuzes en de verslagen naar aanleiding van de consultatierondes.

Inhoudsopgave

1. Toelichting op de visie.....	4
2. Toelichting op de grote opdrachten.....	7
2.1 Verbinding visie/grote opdrachten en opbouw	8
2.2 Inhoudelijke keuzes	10
2.3 Het Europees Referentiekader als beschrijvingskader	13
2.4 Samenhang tussen de grote opdrachten van het leergebied	13
2.5 Samenhang met andere leergebieden	14
3. Toelichting op de bouwstenen.....	16
3.1 Brede vaardigheden	18
3.2 Doorlopende leerlijn	20
3.3 Samenhang met andere leergebieden	24
3.4 Mondiale thema's	27
4. Toelichting op de aanbevelingen vo bovenbouw.....	28
5. Bronnenlijst.....	30
Bijlage A: Begrippenlijst.....	35

1.
**TOELICHTING OP
DE VISIE**

1.1 Positionering van het leergebied Engels/MVT

De voorstellen voor de nieuwe moderne vreemdetalencurricula betreffen in het voortgezet onderwijs in ieder geval de talen met een eindexamenprogramma: Engels, Arabisch, Chinees, Duits, Frans, Italiaans, Russisch, Spaans en Turks. In het primair onderwijs gaat het in primis om Engels.

Jammer genoeg maken Nederlands als tweede taal (NT2) en Nederlandse gebarentaal formeel geen onderdeel uit van het aanbod aan moderne vreemde talen in het Nederlandse onderwijs. Toch zijn beide talen voor een groot aantal leerlingen relevant. In de uitwerking van visie, grote opdrachten en bouwstenen houden we daarom ook rekening met deze talen. Daarnaast houden onze voorstellen rekening met het meertalige perspectief van de leerlingen. Hun meertalige repertoire kan als kracht worden ingezet om het verwerven van kennis en vaardigheden binnen ons leergebied te versterken.

Bij NT2 is er een sterk verband tussen de leergebieden Engels/MVT en Nederlands (zie hoofdstuk 2.5).

1.2 Uitgangspunten

De ambitie van het Ontwikkelteam Engels/MVT is om de relevantie van kennis en beheersing van meerdere talen in onze multiculturele samenleving in het onderwijs centraal te stellen en de essentiële elementen voor een modern vreemdetalencurriculum te beschrijven. Om te komen tot een visie op het leergebied hebben we ons aan het begin laten inspireren door enkele recente onderwijsvernieuwingen in het buitenland. Samen hebben we de nieuwe talencurricula in bijvoorbeeld Finland, Australië en Wales verkend en besproken: wat is hiervan relevant voor de Nederlandse context? Welke elementen zien we terug in onze dagelijkse lespraktijk en in de behoeften van onze leerlingen? Daarnaast hebben we de visies op vreemdetalenonderwijs van enkele onderwijspartners bestudeerd, in het bijzonder van het Meesterschapsteam MVT, de vakvereniging Levende Talen, de Universiteit Leiden (De Jong e.a., 2019). De drie documenten vertonen veel gemeenschappelijke uitgangspunten, zijn gebaseerd op de meest recente ontwikkelingen in het onderzoek naar taalverwerving en taalonderwijs en sluiten aan op de maatschappelijke behoeften van vandaag, namelijk:

- Europa globaliseert, Nederland blijft daarin niet achter. Ook in Nederland leven leerlingen vanuit meerdere culturen samen en vormen zij samen de doelgroep van ons onderwijs. Talen zijn onderdeel van identiteit en het middel om te communiceren tussen sprekers van verschillende culturen.
- Om bij te kunnen dragen aan een democratische cultuur en competent te handelen in interculturele situaties in Nederland en daarbuiten, wordt een burger geacht over een aantal fundamentele competenties te beschikken. Daarbij horen ook kennis en begrip van talen en communicatie, en communicatieve en meertalige vaardigheden (zie Raad van Europa, 2018b).
- Talen zijn hét middel om Europese en wereldburgers met elkaar te verbinden en daarom belangrijk voor volwaardige deelname aan de samenleving.

Bovengenoemde uitgangspunten werden al in 2008 onderschreven door het advies van de *Onderwijsraad Vreemde Talen in het Onderwijs*. De recente verkenning van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW, 2018) geeft een onderbouwde visie op het belang van de beheersing van meerdere talen voor de inwoners van Nederland, en het feit dat Engels vaak niet volstaat in zowel werkgerelateerde situaties als voor een studie.

Ook een aantal internationale bronnen omarmt en onderbouwt bovengenoemde stellingen. Specifiek de nieuwe descriptor van het Europees Referentiekader (ERK) in de zogenaamde Companion Volume (Raad van Europa, 2018a), enkele recente Europese documenten uit 2017 en 2018 over het belang van talen in het onderwijs en recente studies van onder andere Byram over competenties voor een democratische cultuur (Raad van Europa, 2018b).

1.3 Eén kern, drie perspectieven

De bovenbeschreven analysefase heeft ons gesterkt in de overtuiging dat talenprogramma's niet kunnen bestaan met bijvoorbeeld woordenschat en grammatica en dat het bij taalvaardigheden om meer gaat dan het foutloos gebruiken van een vreemde taal. Talen zijn niet los te koppelen van de identiteit en de cultuur van hun sprekers. Talenprogramma's hebben eigen inhoud. Reflectie op talen als communicatieve systemen, op de culturele elementen in talen en de ontwikkeling van meertalige en interculturele communicatieve competenties versterken de communicatie. We hebben gekozen om de kern van het leergebied Engels/MVT kort te omschrijven als taal- en intercultureel bewust leren communiceren in een vreemde taal. Die kern hebben we uitgewerkt vanuit drie met elkaar samenhangende perspectieven: het communicatieve, het interculturele en het (meta)cognitieve perspectief. Zie Figuur 1 (p. 9) voor een visuele weergave.

Het communicatieve perspectief focust enerzijds op de communicatieve taalvaardigheden en anderzijds op de elementen waaruit communicatie bestaat. Ofwel: aan de ene kant lezen en luisteren, spreken en schrijven en alle vormen van mondelinge en schriftelijke interactie en van verwerken en overbrengen van informatie. Aan de andere kant de afstemming van het taalgebruik op het doel en de ontvanger, op de context, de tekstsoort en het gebruikte medium. Nadruk wordt gelegd op het belang van een verrijkte, inhoudsgerichte en betekenisvolle taalinput; op persoonlijk en creatief gebruik van de vreemde taal; op de functionele waarde van het leren van vormaspecten van de vreemde taal, zoals grammatica en zinsbouw.

Het interculturele perspectief benadrukt de sociale en culturele aspecten in talen. De focus ligt op hoe de cultuur van de sprekers terugkomt in het gebruik van woordenschat, uitdrukkingen, structuren, registers en conventies in een vreemde taal en hoe leerlingen daar adequaat mee leren omgaan in de communicatie. Het (meta)cognitieve perspectief richt zich op expliciete kennis en reflectie over klank, vorm, betekenis en gebruik van woorden, uitdrukkingen en structuren in talen. Het laat zien hoe talen werken, op elkaar lijken, van elkaar verschillen en elkaar beïnvloeden, welke associaties talen kunnen oproepen, hoe je talen leert en hoe taalgebruik mensen beïnvloedt.

Het (meta)cognitieve perspectief richt zich op expliciete kennis en reflectie over klank, vorm, betekenis en gebruik van woorden, uitdrukkingen en structuren in talen. Het laat zien hoe talen werken, op elkaar lijken, van elkaar verschillen en elkaar beïnvloeden, welke associaties talen kunnen oproepen, hoe je talen leert en hoe taalgebruik mensen beïnvloedt.

2.
**TOELICHTING
OP DE GROTE
OPDRACHTEN**

2.1 Verbinding visie/ grote opdrachten en opbouw

De drie perspectieven in de visie bieden het kader voor de beschrijving van het aanbod van de vreemdeta-
lencurricula in essenties, ofwel grote opdrachten (GO). We hebben vijf GO geformuleerd en elke GO vanuit
één van de drie perspectieven, maar wel in samenhang met de overige vier GO beschreven. Er is geen hiër-
archische relatie tussen de GO.

Vanuit het communicatieve perspectief hebben we twee GO uitgewerkt, waarbij het accent op communi-
catie (GO 1) en op expressie (GO 2) ligt. In de titel van GO 1 bedoelen we met 'grensoverstijgend' niet alleen
de fysieke grenzen van ons land, maar ook de persoonlijke grenzen van de eigen eerste taal of talen.

Het interculturele perspectief is uitgewerkt in GO 3, die de basisaspecten beschrijft van interculturele
communicatieve competentie.

Voor het (meta)cognitieve perspectief hebben we ervoor gekozen om twee GO uit te werken: in GO 4
beschrijven we verschillende aspecten van taalbewustzijn zoals kennis van taalsystemen, reflectie op taal-
systemen en taalleerprocessen en op effecten van taalgebruik. In GO 5 focussen we op een specifiek aspect
dat in feite ook onderdeel van taalbewustzijn is, meertaligheid. De keuze voor de beschrijving van meer-
taligheid in een aparte GO komt voort uit de actuele maatschappelijke relevantie ervan. Meertaligheid en
meertalige competenties worden ook apart beschreven in de geactualiseerde versie van het ERK (Raad van
Europa, 2018a). GO 5 bevat aspecten die te maken hebben met taal en identiteit; met kennis over de meerta-
ligheid in de samenleving en de waarden waarmee talen worden geassocieerd; met de ontwikkeling van het
eigen meertalige repertoire en de inzet van de meertalige competentie om informatie te verkrijgen, commu-
nicatie te bevorderen en om talen te leren.

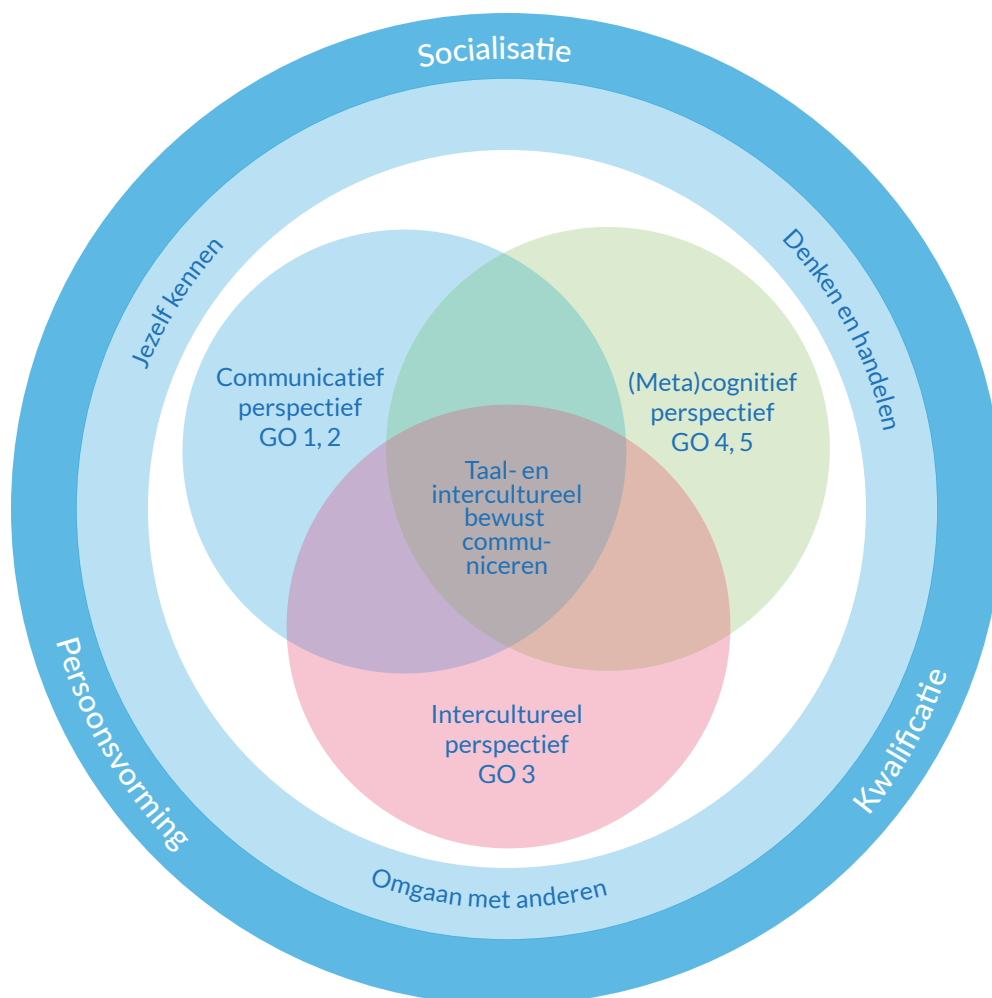
We vonden het logisch en overzichtelijk om vervolgens elke GO in één set bouwstenen uit te werken, aange-
vuld met adviezen over de bovenbouw vo, om zo te kunnen aangeven wat elke GO betekent voor fase 1 en 2
van het primair onderwijs, de onderbouw en de bovenbouw van het vo. Voor de overzichtelijkheid heeft elke
set bouwstenen dezelfde titel gekregen als de betreffende GO.

Voor een visuele weergave van de drie perspectieven in de visie en de vijf GO, zie Figuur 1 (p. 9).

Leergebied Engels/MVT

GO 1 Effectieve grensoverstijgende communicatie
GO 2 Creatieve vormen van taal

GO 3 Interculturele communicatieve competentie
GO 4 Taalbewustzijn
GO 5 Meertaligheid

Figuur 1: Visualisatie relatie visie en grote opdrachten leergebied Engels/MVT.

2.2 Inhoudelijke keuzes

Voor de ontwikkeling van de vijf GO zijn verschillende specifieke bronnen geraadpleegd. In deze paragraaf beschrijven we in het kort onze belangrijkste inhoudelijke uitgangspunten op basis van de geraadpleegde literatuur.

Taal onlosmakelijk van cultuur en identiteit

Verschillende bronnen (onder andere Mitchell, Myles & Marsden, 2013) hebben onze overtuiging versterkt dat taal en taalgebruik de organisatie van een samenleving weerspiegelen en daarmee haar expliciete en ongeschreven omgangsregels en haar culturele waarden. Talen zijn het instrument om kennis en waarden van die samenlevingen te uiten, te omschrijven en te begrijpen. Het leren van een nieuwe taal is in dit perspectief zowel een cognitief als een maatschappelijk proces. Taalgebruik kan beter worden geplaatst en begrepen met de kennis van de cultuur waarin het is ontstaan. Taaluitingen roepen bij de luisteraars associaties op met bepaalde socio-culturele contexten – zoals variaties in uitspraak, woordgebruik of taalstructuren. Anderzijds kan de eerste taal – en de manier waarop je in de eerste taal uiting geeft aan de eigen cultuur – van invloed zijn bij het leren van een nieuwe taal.

Er bestaat een dynamische wisselwerking tussen taal en identiteit; door middel van taal geef je vorm en uiting aan je relatie met de ander en de wereld.

Communicatie en taalleren als socioculturele activiteit

De indeling van vier communicatieve *modi* waaronder de taalvaardigheden vallen: receptie, productie, interactie en *mediation*, ontleen we aan het ERK. Deze indeling gaat uit van de taalgebruiker als deelnemer aan de samenleving ('social agent', zie Raad van Europa, 2001: 9). Taalgebruikers zetten talen in voor betekenisvorming, vaak in samenwerking (*co-construction of meaning*). Talen zijn niet alleen een instrument om informatie te verkrijgen en uit te wisselen, maar ook om de wereld te interpreteren en zowel individuele als collectieve kennis op te bouwen door middel van sociale interacties en dialoog. Talen leren is, met andere woorden, zowel een cognitieve als een sociale activiteit. Het begrip *mediation* ligt in het verlengde van dit uitgangspunt. *Mediation* behelst allerlei activiteiten gericht op het bevorderen van de communicatie, bijvoorbeeld schakelen tussen talen, samenvatten, uitleggen, vereenvoudigen en vertalen. Wij vinden dat door deze principes als uitgangspunt te nemen, de functie en het gebruik van talen in de samenleving beter tot hun recht komen.

In dit perspectief zijn onder andere de publicaties van Nuffic over internationalisering in het onderwijs meegenomen, die het belang benadrukken van het blootstellen van leerlingen aan internationale contacten als socio-educatieve context voor het leren van talen in een authentieke setting.

Fouten maken als onderdeel van het taalleerproces

Studies over tweedetaalverwerving laten zien dat de individuele routes van het leren van een nieuwe taal in grote lijnen op elkaar lijken, maar niet lineair zijn: er zijn fases waarin de taalleerders hun leerproces reorganiseren en ook fases waarin ze achteruit lijken te gaan. Deze constatering helpt te begrijpen dat fouten maken onvermijdelijk en zelfs noodzakelijk is in elke fase van het taalleerproces, dus niet alleen in het po maar tot en met de bovenbouw vo.

Een bredere definitie van tekst

We zijn uitgegaan van een brede definitie van tekst, zoals gehanteerd door de Companion Volume van het ERK: elk stuk gesproken of geschreven taal dat taalgebruikers inzetten om te communiceren in woord, schrift en door middel van verschillende (digitale) media. Tekst heeft dus niet alleen betrekking op leesvaardigheid.

Vroeg beginnen met een andere taal

In de uitwerking van de GO in bouwstenen hebben we het belang willen benadrukken van het al op jonge leeftijd in aanraking komen met andere talen. Dit niet zo zeer om het beheersingsniveau in de vreemde taal te verhogen, maar wegens een aantal andere, bredere voordelen:

- Kinderen kunnen een beter reflectievermogen op eigenschappen en functies van taal ontwikkelen, dat geldt voor zowel de eerste als een vreemde taal. Studies hebben vastgesteld dat het leren van een vreemde taal niet ten koste gaat van de ontwikkeling van de eerste taal.
- Kinderen kunnen een betere uitspraak en intonatie ontwikkelen.
- Spelenderwijs een nieuwe taal leren motiveert en verlaagt taalangst, waardoor kinderen makkelijker de taal zullen gebruiken en minder bang zullen zijn om fouten te maken.

Voor de onderbouwing van bovengenoemde voordelen verwijzen we naar de bronnenlijst, onder andere naar Bruggink, van der Windt & Strating (2018), Meijer (2009), Onderwijsraad (2008) en Herder & de Bot (2007).

Engels in het po

Het aanbod van de school met betrekking tot Engels dient de haalbaarheid van minimale streefniveaus aan het eind van het po mogelijk te maken, ongeacht het startmoment dat door de school wordt gekozen. De streefniveaus zullen per vaardigheid verschillen. Om die te formuleren, raden we aan om aansluiting te zoeken bij de uitkomsten van het peilingsonderzoek Peil.Engels 2017-2018 (zie voor meer informatie peil-engels.nl). Het is ook onze aanbeveling om de door leerlingen bereikte niveaus inzichtelijk te maken en over te dragen aan het vervolgonderwijs met een uitsluitend diagnostisch doel voor ogen.

Bovenstaande paragrafen over het po kunnen ook worden gelezen als reactie op de voor onze opdracht relevante punten in de motie van het lid Bisschop (ter vervanging van 31293, nr. 296).

De meerwaarde van creatieve teksten

Om de positie in de talencurricula te beschrijven van zowel literatuuronderwijs als andere vormen van (eigen) expressie zijn we in gesprek gegaan met enkele wetenschappers met veel expertise op het terrein van literatuuronderwijs en hebben we ons laten inspireren door het werk van enkele promotietrajecten op dit gebied, onder andere Bloemert. Daarnaast bood de beschrijving van literaire competenties van Witte, primair bedoeld voor het Nederlands, ook inspiratie voor vreemde talen.

Op basis van onze analyse hebben we de volgende uitgangspunten geformuleerd. De inzet van creatieve vormen van taal in het vreemdetalenonderwijs, waarbij talige en culturele inhouden geïntegreerd worden, dient voor:

- kennisopbouw over andere socioculturele contexten;
- de ontwikkeling van inlevingsvermogen in de andere cultuur en van leesmaak;
- de ontwikkeling van reflectie op taal en op de contexten in de teksten;
- de ontwikkeling van zowel receptieve als productieve vaardigheden;
- de ontwikkeling van literaire competentie.

Onder creatieve teksten verstaan we niet alleen literaire teksten, maar alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van verhalende technieken, ook in audiovisuele en digitale vorm. Het gaat om zowel teksten die leerlingen ervaren als om teksten die leerlingen zelf op een persoonlijke, creatieve manier leren maken.

Interculturele communicatieve competentie

Een oriëntatie op relevante recente literatuur (waaronder Byram) heeft onze overtuiging bevestigd van het belang van de relatie tussen talen en cultuur en de beslissende rol die culturele factoren spelen bij het slagen van de communicatie. Daarover zijn we in gesprek gegaan met lerarenopleiders met veel expertise op dit terrein. In onze uitwerking hebben we aandacht besteed aan het opbouwen van kennis over de cultuur van de sprekers van de vreemde taal, over hoe die cultuur terugkomt in taal en waarom. Daarnaast hebben we gelet op de ontwikkeling van vaardigheden om die kennis adequaat in te zetten in het taalgebruik tijdens de interculturele dialoog.

Taalbewustzijn

De deelname aan de veertiende conferentie over Language Awareness in Amsterdam heeft ons de gelegenheid gegeven om ons te verdiepen in uitgangspunten en uitwerkingen van taalbewustzijn. We noemen daarbij twee interessante handreikingen die ons veel stof tot nadenken gaven: *The Routledge Handbook of Language Awareness* en *Language Awareness in Multilingual Classrooms in Europe*. Vóór en na de conferentie hebben verschillende bijeenkomsten plaatsgevonden met inhoudelijke experts op dit gebied. Dit heeft ons geholpen om het begrip taalbewustzijn te definiëren en uit te werken in vier belangrijke aspecten:

- Reflectie op talen als communicatieve systemen, en de relatie tussen talen en je blik op de wereld.
- Reflectie op de invloed die het gebruik van een vreemde taal kan hebben op het handelen.
- Aandacht voor de affectieve dimensie van talen en talen leren vanuit een sociocultureel perspectief, en daarbij het beeld dat talen kunnen oproepen (dit laatste aspect voornamelijk uitgewerkt in de bouwstenen over meertaligheid).
- Ontwikkeling van autonomie bij het leren van een nieuwe taal.

Taalbewustzijn omvat taal en talen in een breed perspectief: eerste, tweede en vreemde talen. Vanuit dit perspectief zijn de GO en de bouwstenen uitgewerkt, met specifieke focus op ons leergebied.

De aspecten van meertaligheid

De definitie van meertaligheid hebben we ontleend aan de Companion Volume, waarbij we gekozen hebben voor één term, meertaligheid, om zowel de meertaligheid in de samenleving te omschrijven, als het individuele meertalige repertoire en de meertalige competentie. De Companion Volume gebruikt voor meertalige competentie de term 'plurilingualism' en omschrijft het als het functioneel en flexibel kunnen inzetten van een meertalig repertoire om te communiceren of om een nieuwe taal te leren. De term plurilingualisme stuitte bij de raadplegingen in het land op veel weerstand.

Bij de uitwerking van meertaligheid hebben we nauw samengewerkt met het leergebied Nederlands. In het kader van afstemming heeft een focusgroepbijeenkomst plaatsgevonden met verschillende deskundigen op het gebied van meertaligheid, zowel vanuit het perspectief van Nederlands als van de verschillende (thuis) talen in Nederland en andere landen. Het accent bij de uitwerking van de bouwstenen van het leergebied Engels/MVT ligt op de drie bovengenoemde aspecten van meertaligheid.

Tevens zijn het FREPA/CARAP Framework en de projecten uitgevoerd in Nederland door onder andere Duarte (RuG) enorm inspirerend geweest.

2.3 Het Europees Referentiekader als beschrijvingskader

Het Europees Referentiekader (ERK, zie ook 1.2) is een raamwerk dat de vreemdetaalbeheersing in een sociocultureel perspectief plaatst, uitgaand van vier communicatieve *modi*: receptie, productie, interactie en *mediation*. Daarbinnen worden zes niveaus van taalbeheersing beschreven, oplopend van A1 en A2 (basisgebruiker) naar B1 en B2 (onafhankelijk gebruiker) tot C1 en C2 (vaardig gebruiker). Het ERK omvat een groot aantal schalen, onderverdeeld in communicatieve taalactiviteiten en -strategieën, communicatieve, meertalige en pluriculturele competenties. Het ERK biedt leerlingen en leraren een bruikbaar beschrijvingskader gebaseerd op de vergelijkbare uitgangspunten als die van onze visie. Het zorgt voor samenhang in de beschrijving van curricula voor alle moderne vreemde talen, zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs. Het gebruik van het ERK in het hele onderwijs zorgt bovendien voor transparantie en vergelijkbaarheid van de taalniveaus van de leerlingen binnen Europa. Met de schalen van het ERK kan de groei van de taalbeheersing van de leerlingen zichtbaar worden gemaakt, een basis voor de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen. Bij de uitwerking van de grote opdrachten en de bouwstenen van dit leergebied is de geactualiseerde versie van het ERK (Raad van Europa, 2018a) als uitgangspunt genomen.

2.4 Samenhang tussen de grote opdrachten van het leergebied

We hebben reeds aangegeven dat de vijf GO nauw met elkaar verbonden zijn. Kennis en vaardigheden bij de ene GO zijn nodig bij de andere. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het volgende:

Om effectief te kunnen communiceren in een vreemde taal (GO 1) zijn interculturele kennis, vaardigheden en houdingen nodig. Door grensoverstijgend te communiceren doen leerlingen kennis op over de landen en culturen van de doeltaal en leren ermee om te gaan.

Creatieve vormen van taal (GO 2) zijn vormen van communicatie en expressie waarbij alle taalvaardigheden worden betrokken. Het beleven, verwerken en produceren van creatieve teksten bevordert ook de ontwikkeling van de taalvaardigheden. De aandacht voor het taalgebruik en de inhoud en context van verhalen en andere narratieve tekstvormen stimuleert de reflectie op zichzelf en de ander en draagt bij aan de ontwikkeling van taal- en intercultureel bewustzijn.

Interculturele communicatieve competentie (GO 3) versterkt de effectiviteit van de communicatie met sprekers van een andere taal. Het herkennen, benoemen en in kaart brengen van relaties tussen talen en culturen versterkt zowel meertalige competentie als taalbewustzijn.

Aandacht voor taalbewustzijn (GO 4) is onderliggend en ondersteunend aan alle aspecten van de talencurricula en zorgt voor interne samenhang binnen en tussen de talen. Ervan bewust zijn hoe talen in elkaar zitten en werken en een effectieve inzet van het eigen meertalige repertoire maakt leerlingen effectiever in hun communicatie en kan hen helpen hun eigen taalleerproces te sturen. De ontwikkeling van taalbewustzijn helpt de culturele connotaties in het taalgebruik te herkennen, te vergelijken en te interpreteren.

Positieve aandacht voor meertaligheid (GO 5) en de ontwikkeling van interculturele competentie beïnvloeden en versterken elkaar. Aandacht voor meertaligheid bevordert begrip van hoe talen in elkaar zitten en de reflectie op de status van talen in de maatschappij en kan invloed hebben op de ontwikkeling van taalplezier. Het bewust omgaan met het eigen meertalige repertoire vergroot het succes van de communicatie. Bij meertaligheid speelt bovendien de aandacht voor de culturele waarde van talen een belangrijke rol. Meertaligheid kan tevens een grotere dimensie geven aan het beleven en het bedenken van creatieve vormen van taal.

2.5 Samenhang met andere leergebieden

Hieronder volgt een globale beschrijving van relaties met andere leergebieden.

Nederlands

De drie perspectieven in het leergebied Engels/MVT vertonen grote overeenkomsten met de kerninhouden van het leergebied Nederlands, voor de meeste leerlingen de eerste, maar voor veel leerlingen een tweede taal. Beide leergebieden beogen leerlingen talig toe te rusten voor een volwaardige participatie in een meertalige en interculturele samenleving. Daarbij ligt het accent van Engels/MVT op de interculturele en grensoverstijgende aspecten van de communicatie in een vreemde taal, terwijl het accent bij Nederlands op de beheersing van het Nederlands ligt als gemeenschappelijke taal in studie, dagelijkse activiteiten of beroep in Nederland. Voor de meeste leerlingen gaat het verwerven van het Nederlands vooraf aan het verwerven van Engels, Duits, Frans, Spaans of een andere moderne vreemde taal. In andere woorden: bij het leergebied Engels/MVT bouwen leerlingen vaak voort op kennis en vaardigheden die ze bij Nederlands verwerven. De kerninhouden van Nederlands (Taal & communicatie, Taal & cultuur, Taal & identiteit) hebben veel raakvlakken met het communicatieve en het interculturele perspectief in het leergebied Engels/MVT. Ook het (meta)cognitieve perspectief komt terug in twee GO van het leergebied Nederlands.

GO Leergebied Engels/MVT	Samenhang met GO leergebied Nederlands:
Effectieve grensoverstijgende communicatie	<ul style="list-style-type: none"> • Interactie en een rijk taalaanbod ten behoeve van taal- en denkontwikkeling • Doelgericht communiceren • Kritisch (digitale) informatie verwerven, verwerken en verstrekken
Creatieve vormen van taal	<ul style="list-style-type: none"> • Experimenteren met taal en vormen van taal • Leesmotivatie en literaire competentie
Interculturele communicatieve competentie	<ul style="list-style-type: none"> • Meertaligheid en cultuurbewustzijn
Taalbewustzijn	<ul style="list-style-type: none"> • Interactie en een rijk taalaanbod ten behoeve van taal- en denkontwikkeling • Taalbewustzijn en taalleervaardigheden
Meertaligheid	<ul style="list-style-type: none"> • Meertaligheid en cultuurbewustzijn

Tabel 1: Overzicht grote opdrachten leergebieden Engels/MVT en Nederlands.

NT2

De GO Nederlands zijn relevant voor alle leerlingen, ongeacht hun taalachtergrond. Voor veel leerlingen is het Nederlands echter niet de eerste taal. Het leergebied Nederlands kan gebruikmaken van een effectieve vreemdetalendidactiek om leerlingen met een andere eerste taal te helpen de eindtermen van Nederlands te behalen. Ook in dit perspectief ligt dus een sterke link tussen de twee leergebieden.

Burgerschap

Talen geven toegang tot communicatie met anderstaligen en tot beleving en waardering van hun culturen. Meertalige kennis heeft daardoor een meerwaarde bij het voeren van internationale maatschappelijke dialogen en van debatten over internationale thema's. Dat verhoogt de betrokkenheid van de leerlingen bij maatschappelijke vraagstukken, een element van burgerschapsonderwijs waarvoor het talenonderwijs een oefenplaats biedt. Verschillende elementen in de GO van het leergebied Engels/MVT zijn onderdeel van de grote opdrachten van Burgerschap – zie GO 3 (Democratische cultuur), GO 4 (Identiteit), GO 5 (Diversiteit), GO 6 (Solidariteit), GO 9 (Globalisering) en GO 11 (Denk- en handelwijzen). Daarnaast besteedt Burgerschap aandacht aan de Digitale samenleving (GO 7); digitale communicatie speelt bij het leergebied Engels/MVT een belangrijke rol.

Kunst & Cultuur

Creatieve vormen van taal zijn kunstzinnige taaluitingen die aansluiten bij de inhouden van het leergebied Kunst & Cultuur. In de GO 2 (Artistieke expressie), 7 (Beleven van kunst) en 8 (Tonen en delen van eigen werk) bij Kunst & Cultuur wordt aandacht besteed aan creatieve uitingsvormen en is er aandacht voor het beleven en het delen van eigen en andermans werk. Beide komen ook aan bod bij activiteiten gericht op het beleven van creatieve vormen van taal en op het experimenteren met taalvormen in een andere taal.

Digitale geletterdheid

Dit leergebied besteedt aandacht aan de digitalisering van informatie en communicatie (GO 1, Data en informatie; GO3, Interactie met, aansturing van en creatie met digitale technologie; GO 4, Communicatie en samenwerking). Dat heeft invloed op talen: in de ontwikkeling van woordenschat en conventies en in het vormgeven van communicatie. In de digitale communicatie in de vreemde taal neemt digitale geletterdheid daardoor een belangrijke plaats in.

Mens & Maatschappij

Kennis van de socioculturele context van de sprekers van een taal en van de verhalen in teksten helpt taal en teksten beter te begrijpen. Leerlingen putten daarbij uit de kennis opgebouwd bij de maatschappelijke vakken (GO 1, Plaats en ruimte; GO 2, Tijd en chronologie). Interculturele communicatieve competentie maakt de ontmoeting tussen culturen mogelijk (GO 6, Diversiteit).

3. **TOELICHTING OP DE BOUWSTENEN**

Aan de basis van de uitwerking van de GO in bouwstenen lag de vraag welke ingrediënten nodig zijn om de essentie van het leergebied te vertalen naar een curriculum voor het primair en voortgezet onderwijs. Ofwel: met welke bouwstenen van kennis en vaardigheden bouw je het talenonderwijsgebouw? Elke GO is uitgewerkt in één set bouwstenen. Evenals de drie perspectieven en de vijf GO kunnen ook de bouwstenen niet los van elkaar gezien worden, maar zijn het onderdelen die in samenhang het gehele aanbod in het talenonderwijs vormen. De bouwstenen bieden tezamen de basis om de nieuwe kerndoelen van het primair en voortgezet onderwijs te ontwikkelen.

Bij de uitwerking van de bouwstenen voor het primair onderwijs hebben we onderscheid gemaakt tussen fase 1 en fase 2. Fase 1 omvat groep 1 tot grosso modo einde groep 4 en fase 2 omvat groep 5 tot en met groep 8.

De vijf bouwstenen werken de grote opdrachten uit in kennis en vaardigheden waarmee leerlingen taal- en intercultureel bewust leren communiceren.

- **1.1 Effectieve grensoverstijgende communicatie:** de kennis en communicatieve taalvaardigheden die nodig zijn voor het begrijpen (receptie), produceren (productie), uitwisselen (interactie) en kritisch verwerken en overbrengen van informatie (*mediation*) in een vreemde taal, afgestemd op contexten, situaties, doelen en gebruikte (digitale) media en op de deelnemers aan de communicatie. De taalvaardigheden worden in samenhang gezien en hun beheersing is relevant voor het succes van de communicatie in allerlei sociale contexten in het alledaagse leven, een opleiding of een toekomstige baan.
- **2.1 Creatieve vormen van taal:** het aanbod aan creatieve/narratieve teksten van verschillende soorten in de vreemde taal. Daarmee worden leerlingen gestimuleerd om aan de ene kant creatieve teksten in de vreemde taal te beleven en aan de andere kant er zelf mee te experimenteren en kennis, vaardigheden en attitude te ontwikkelen met betrekking tot de taal zelf en de socioculturele contexten die in de teksten voorkomen.
- **3.1 Interculturele communicatieve competentie:** het kunnen omgaan met de culturele elementen die talen overbrengen. Het aanbod in deze bouwstenen helpt de leerlingen kennis, vaardigheden en houding te ontwikkelen rondom de culturele aspecten in de vreemde taal. Dit verhoogt het begrip tussen de deelnemers aan de communicatie en daarmee de effectiviteit ervan.
- **4.1 Taalbewustzijn:** het aanbod waarmee leerlingen kennis opbouwen en reflecteren op hoe talen in elkaar zitten, op elkaar lijken, van elkaar verschillen en elkaar beïnvloeden, welke effecten taalgebruik kan hebben in verschillende contexten en hoe ze talen kunnen leren. Leerlingen die bewust zijn van hoe talen werken, kunnen implicaties van taalgebruik herkennen en benoemen en talen zelf adequaat gebruiken om effectief te communiceren.
- **5.1 Meertaligheid:** kennis en waardering van de talen die de identiteit van de leerlingen vormen, waarmee leerlingen in aanraking komen en die leerlingen leren. Het aanbod in deze bouwstenen helpt leerlingen inzicht te krijgen in talen in Europa en de wereld en de associaties die ze oproepen. Dat helpt leerlingen hun meertalige competentie te ontwikkelen en in te zetten in de communicatie en om verder te leren. Het aanbod helpt leerlingen tevens een open houding te ontwikkelen ten opzichte van talen en culturen en vanuit deze houding te communiceren. Daarbij wordt ook rekening gehouden met het Nederlands als tweede taal en met de thuistalen van de leerlingen.

3.1 Brede vaardigheden

Per set bouwstenen is bekeken welke brede vaardigheden daarbij ontwikkeld worden. Deze betreffen manieren van jezelf kennen, denken en handelen en omgaan met anderen. In Tabel 2 is een overzicht van de brede vaardigheden opgenomen die terugkomen in de bouwstenen.

Bouwstenen	Manieren van denken en handelen	Manieren van omgaan met anderen	Manieren van jezelf kennen
1.1 Effectief grensoverstijgend communiceren	- Creatief denken - Probleemoplossend denken - Kritisch denken	- Communiceren - Samenwerken - Sociale en culturele vaardigheden	- Samenwerken
2.1 Creatieve vormen van taal	- Creatief denken - Kritisch denken	- Sociale en culturele vaardigheden	
3.1 Interculturele communicatieve competentie		- Communiceren - Samenwerken - Sociale en culturele vaardigheden	
4.1 Taalbewustzijn	- Creatief denken - Kritisch denken	- Communiceren	- Zelfregulering - Oriëntatie op jezelf, je studie en je baan
5.1 Meertaligheid	- Creatief denken - Probleemoplossend denken	- Communiceren - Samenwerken - Sociale en culturele vaardigheden	- Oriëntatie op jezelf

Tabel 2: overzicht brede vaardigheden ontwikkeld bij de bouwstenen Engels/MVT.

Effectieve grensoverstijgende communicatie

Manieren van denken en handelen

Het begrijpen, verwerken, waarderen, kritisch omgaan met en produceren van informatie in een vreemde taal en het reflecteren op het taalgebruik doen een beroep op het analytisch en creatief denken. Leerlingen leren over verschillende onderwerpen in een vreemde taal te communiceren, de resultaten van oriëntatie, onderzoek en reflectie op verschillende thema's in een vreemde taal te presenteren en te evalueren; problemen of vraagstukken in een vreemde taal te verkennen, duiden, verhelderen en definiëren; informatie in een vreemde taal te verwerven, ordenen, structureren, uitleggen, beargumenteren en evalueren. Leerlingen leren strategieën in te zetten om gebreken in taalvaardigheid te compenseren.

Manieren van omgaan met anderen

Leerlingen leren in een vreemde taal te communiceren voor een breed scala aan doelen, passend bij communicatieve context, sociale en culturele situaties en gebruikte media. Leerlingen leren samen te werken om problemen in de communicatie tussen sprekers van verschillende talen op te lossen, of een tekst in een andere taal te begrijpen. De effectiviteit van de communicatie is hoger als leerlingen zich bewust zijn van de omgangsregels en conventies in de betreffende communicatieve contexten en als ze die adequaat kunnen toepassen. Dit doet een beroep op de ontwikkeling van sociale en culturele vaardigheden.

Creatieve vormen van taal

Manieren van denken en handelen

Het beleven van expressievormen in andere talen en uit andere culturen helpt leerlingen zich open te stellen voor verschillende thema's. Leerlingen leren te experimenteren met verschillende teksten, tekstvormen en media in een nieuwe taal, hun producten uit te voeren (bijvoorbeeld voordragen) en te evalueren. Leerlingen leren de sociale en culturele contexten in teksten in andere talen te analyseren en evalueren.

Manieren van omgaan met anderen

Creatieve teksten nodigen leerlingen uit zich in opvattingen, waarden en motieven van anderen te verplaatsen en om te reflecteren op eigen gevoelens en opvattingen, en op culturele overeenkomsten en verschillen.

Interculturele communicatieve competentie

Manieren van omgaan met anderen

De ontwikkeling van intercultureel bewustzijn en interculturele competentie in de vreemdetaalles bevordert de sociaal-culturele vaardigheden bij het omgaan met anderen in de communicatie met anderstaligen. Het reflecteren op culturele verschillen en de daarmee verbonden gedragscodes en die leren te respecteren, bevordert het samenwerken.

Taalbewustzijn

Manieren van denken en handelen

Leerlingen leren taalsystemen, conventies en intenties van taalgebruik in verschillende talen te herkennen, vergelijken, analyseren, bespreken en daarop te reflecteren, er zelf mee te experimenteren en resultaten en effecten te evalueren.

Manieren van omgaan met anderen

Door het ontwikkelen van taalbewustzijn leren leerlingen doelen van communicatie te herkennen, er adequaat op te reageren en zelf doelgericht boodschappen over te brengen.

Manieren van jezelf kennen

Leerlingen krijgen inzicht in de eigen taalbeheersing, leren hun eigen taalleerproces op een zelfstandige manier bij te sturen en hun eigen gebruik van de vreemde taal effectief te reguleren in hun sociale contacten.

Meertaligheid

Manieren van denken en handelen

Het kunnen overschakelen naar andere talen en registers en het inzetten van strategieën om gebreken in taalvaardigheid te compenseren en problemen in de communicatie op te lossen, dragen bij aan de ontwikkeling van het metacognitief vermogen van de leerlingen en daarmee aan hun probleemoplossend en creatief denken. Leerlingen leren een open, nieuwsgierige en respectvolle houding te ontwikkelen ten aanzien van talen en hun gebruikers, wat bijdraagt aan de ontwikkeling van kritische denkvaardigheden.

Manieren van omgaan met anderen

Leerlingen leren ook samen gebruik te maken van elkaars talenkennis en de meerwaarde van samenwerking te ervaren om gezamenlijk een tekst te begrijpen of de communicatie tussen anderstaligen te bevorderen. Ze leren om te gaan met taalconventies en -gebruik bij mensen met verschillende taalachtergronden en zelf passende uitingen te gebruiken.

Manieren van jezelf leren kennen

Leerlingen onderzoeken welke talen belangrijk zijn voor hun toekomstplannen en wat hun mogelijkheden en ambities zijn om hun meertalig repertoire uit te breiden.

3.2 Doorlopende leerlijn

Per bouwsteen is gekeken langs welke aspecten de opbouw van kennis en vaardigheden zich ontwikkelt. Die kunnen variëren afhankelijk van de bouwstenen; het gaat om aanbod, kennisopbouw, beheersing (kwaliteit), complexiteit, autonomie bij talen leren, enz.

Daarbij plaatsen we de volgende opmerking. In de uitwerking van de doorlopende leerlijnen zien we graag de verschillen tussen vwo, havo en vmbo terug. Dat pleit voor aparte leerlijnen, waarbij een sector niet afgeleid mag zijn van de andere als 'verlichte' variant, maar recht moet doen aan de eigenheid van die sector en dus aan de leerlingen.

Effectieve grensoverstijgende communicatie

De ontwikkeling van de taalvaardigheden volgt twee lijnen die met elkaar samenhangen: aanbod en kwaliteit van taalgebruik.

De opbouw van kennis en vaardigheden ontwikkelt zich langs de volgende aspecten:

- **Aanbod:** De contexten en onderwerpen waarbij talen gebruikt worden.
  - Teksten en contexten waarin de communicatie plaatsvindt, doelen van communicatie en deelnemers aan de communicatie: van eenvoudig en vertrouwd naar complex en onbekend.
  - Teksttypes en -complexiteit: een steeds breder aanbod van verschillende soorten tekst, van korte berichten tot bijvoorbeeld nieuwsberichten, fictie en non-fictie, van informerende naar betogende teksten, van rechtstreekse naar impliciete boodschappen.
  - Onderwerpen: van alledaags en concreet naar algemeen, onbekend en abstract, en eventueel ook specialistisch en/of technisch van aard (zoals talen in het beroep). Talen zijn ook het medium om over inhouden te spreken uit andere (leer)gebieden.
- **Kwaliteit van taalgebruik:** De complexiteit en de mate van correctheid in het taalgebruik.
  - Woordenschat: van beperkte omvang en vaste woordcombinaties (chunks genoemd, zoals 'guten Abend'), naar uitgebreid bereik en flexibele beheersing, met inbegrip van idiomatische uitdrukkingen en van specialistisch en/of werkgerelateerd taalgebruik.
  - Taalstructuren: van korte en simpele zinnen, niet foutloos gebruikt, naar een breed repertoire van lange en complexe zinnen die steeds correcter worden toegepast.
  - Samenhang van de tekst: van korte, geïsoleerde uitingen naar goed gestructureerde, samenhangende lange en complexe gesproken en geschreven teksten, waarbij gebruik wordt gemaakt van structuurwoorden.
  - Tempo, articulatie en uitspraak: van het luisteren naar langzaam en duidelijk uitgesproken teksten, eventueel herhaald, naar teksten in normaal tot snel tempo, met accentverschillen. Van verstaanbare naar een steeds natuurlijkere uitspraak, met toenemende aandacht voor intonatie en accent.

- Spelling, interpunctie en lay-out: van het overschrijven van eenvoudige en beperkte woordenschat naar steeds meer consistentie, correctheid en aandacht voor conventies, ook in langere en complexere teksten.

Creatieve vormen van taal

Het aanbod bouwt voort op Nederlands om het creatieve taalleerproces van de leerlingen te stimuleren. In deze bouwstenen ligt de focus uiteraard op de nieuwe taal.

De opbouw van kennis en vaardigheden ontwikkelt zich langs de volgende aspecten:

- Reactie en reflectie op creatieve teksten:
  - Ontwikkeling van inlevingsvermogen, empathie, begrip en waardering;
  - Ontwikkeling van reflectie op creatieve teksten: van herkenning, erkenning, naar vergelijking en analyse;
  - Ontwikkeling van taal- en leesmaak.
- Teksten en contexten:
  - Verrijking in tekstsoorten, bijvoorbeeld van prentenboeken naar graphic novels, films en romans;
  - Verrijking van de contexten die aansluiten bij de ontwikkeling en de belevingswereld van leerlingen, maar die ook prikkelen en uitnodigen tot verbreding en verdieping;
  - Uitbreiding van de onderwerpen die in de teksten aan de orde komen: van concreet en vertrouwd naar algemeen, onbekend en abstract;
  - Toename van het taalniveau van de teksten: van elementair naar steeds complexer.
- Taalactiviteiten en taalniveau:
  - Uitbreiding van taalkennis en -vaardigheden nodig om de activiteiten uit te voeren, in termen van bereik en beheersing: van kort, beperkt en eenvoudig naar lang, uitgebreid en complex;
  - Ontwikkeling van taalhandelingen: van korte en simpele expressieve uitingen naar langere en complexere uitingen;
  - Functioneel gebruik van de doeltaal in dienst van het leerproces.
- Kennisopbouw:
  - Over sociaal-cultureel en historische contexten en thema's in de teksten;
  - Over tekstsoorten en literaire kenmerken.
- Differentiatie tussen de verschillende onderwijsniveaus en talen kan gezocht worden in:
  - Het tekstaanbod: lengte, taalniveau en complexiteit van de teksten, complexiteit van thema's, medium (schriftelijk, audiovisueel, digitaal enz.), tekstsoort (kort verhaal, roman, film, stripverhaal, lied, gedicht enz.);
  - Het gebruik van vertalingen of hertalingen als functioneel voor het leerdoel en het optimaliseren van het leereffect;
  - Tekstinhoud: literair, kunstzinnig, intercultureel – ook met historisch karakter;
  - De complexiteit en het abstractieniveau van de verwerkings- of creatieve opdrachten (productief) en het gebruik van de doeltaal;
  - De focus op analyse, evaluatie en waardering van contexten;
  - De focus op literaire kenmerken;
  - Het duiden en esthetisch waarderen, kritisch bekijken en bespreken van creatieve werken.

Interculturele communicatieve competentie

De opbouw van kennis en vaardigheden ontwikkelt zich langs de volgende aspecten:

- Kennisopbouw door observatie, ervaring en waarneming van elementen uit verschillende culturen en tradities en hoe deze terugkomen in taalkeuzes, -patronen en -conventies:
  - In interactie, van eenvoudige en concrete situaties binnen de eigen leefwereld van de leerlingen, naar socioculturele aspecten in complexere en onbekende contexten, ook in een mondiaal perspectief.
  - Van waarnemen, herkennen en benoemen, naar vergelijken van overeenkomsten en verschillen, naar analyse, interpretatie en verklaring van onderliggende sociale, historische en/of geografische aspecten van invloed op talen en culturen.
- Ontwikkeling van nieuwsgierigheid, interesse en open houding ten opzichte van de talen en de culturen van hun sprekers:
  - Bewustwording van het eigen culturele referentiekader en hoe deze de waarneming van de andere cultuur kleurt (cultuursensitiviteit).
  - Van nieuwsgierigheid en belangstelling naar het objectief en oordeelloos leren waarnemen van verschillen tussen culturen in taaluitingen.
- Ontwikkeling van vaardigheden in de deelname aan interculturele uitwisselingen:
  - Van handelen in eenvoudige en concrete situaties tot herkennen van impliciete boodschappen en ongeschreven omgangsregels in complexe situaties, en hier adequaat mee omgaan.

Taalbewustzijn

De opbouw van kennis en vaardigheden ontwikkelt zich langs de volgende aspecten:

- Taal als systeem:
  - Van waarneming en imitatie naar herkennen, bespreken, vergelijken, er zelf mee experimenteren en bewust toepassen.
  - Van waarneming van taalvariatie en taalverandering naar kritische reflectie, analyse en verklaring.
- Effecten van taalgebruik:
  - Van waarneming en herkenning naar reflectie, analyse en kritische interpretatie.
  - Van frequente (leen)woorden en uitdrukkingen naar minder vaak voorkomend en complexer taalgebruik.
  - Van bewust worden naar adequaat reageren en zelfstandig toepassen.
  - Van concrete en expliciete naar impliciete doelen en intenties, zelfs manipulatief.
  - Van bewust worden van de rol van een taal in de maatschappij tot het bestuderen van historische en geografische invloeden.
- Autonomie in het taalleerproces:
  - Van ervaren en opmerken naar herkennen, begrijpen, vergelijken, reflecteren en bewust toepassen.
  - Van ontvangen, waarderen en reflecteren op feedback, naar doelen stellen en plannen van eigen leren.
  - Van geleid, naar begeleid, naar zelfstandig.

- Affectieve dimensie:
  - Ontwikkeling van taaldurf en creatief denken bij (on)bekende taalsituaties.
  - Ervaring, besef en waardering van de eigen taalbeheersing.
  - Van herkenbare en vertrouwde, naar onbekende en complexe situaties.

Meertaligheid

De opbouw van kennis en vaardigheden ontwikkelt zich langs de volgende aspecten:

- De meertaligheid van de samenleving:
  - Uitbreiding van en verdieping in de kennis van het talenlandschap om de leerlingen heen: de talen thuis, in de klas, in de omgeving, in de samenleving. Daarbij bewustwording door telkens waarnemen, herkennen, erkennen, vergelijken, reflecteren, en in een later stadium analyseren en verklaren binnen contexten die aansluiten bij de ontwikkeling en de belevingswereld van de leerlingen.
  - Ontwikkeling van inzicht in beeldvorming ten aanzien van de waarden waarmee talen worden geassocieerd: van besef tot analyse en verklaring, reflectie en meningsvorming.
- Het meertalige repertoire:
  - Uitbreiding van het aantal talen.
  - Vergroting van de mate van beheersing.
- De meertalige competentie:
  - Ontdekking, erkenning, vergelijking en steeds bewuster productief benutten en inzetten; van het niveau van woorden en uitdrukkingen naar morfologisch en syntactisch niveau.

3.3 Samenhang met andere leergebieden

Per bouwsteen is nagegaan welke samenhang met andere leergebieden mogelijk is. Zie ook paragraaf 2.5.

Effectieve grensoverstijgende communicatie

Nederlands

De kennis en vaardigheden om informatie te verwerven, te verwerken en over te brengen en om effectief te leren communiceren in een vreemde taal bouwen voort op kennis en vaardigheden beschreven in de bouwstenen 1.2 (Interactie ten behoeve van taal- en denkontwikkeling), 5.1 (Doelgericht communiceren) en 6.1 (Kritisch (digitale) informatie verwerven, verwerken en verstrekken).

Burgerschap

Door effectief grensoverstijgend te leren communiceren in een vreemde taal krijgen leerlingen toegang tot informatie en internationale dialogen over mondiale thema's die ook in Nederland van belang zijn. De ontmoeting met de ander, onder andere in dialoog en debat en door betrokkenheid bij of participatie in maatschappelijke vraagstukken, zijn inhouden die leerlingen in burgerschapsonderwijs leren ontwikkelen (9.1, Globalisering).

Digitale geletterdheid

Effectieve grensoverstijgende communicatie kan ondersteund worden door het gebruik van digitale technologie. Leerlingen leren rekening houden met de noodzaak om allerlei vormen van digitale communicatie op een bewuste, verantwoorde en effectieve manier in te zetten door de keuze van het digitale medium af te stemmen op doel en publiek en de vreemde taal aan te passen bij de conventies van het gebruikte medium – zie bouwstenen 1.1 (Van data naar informatie), 3.1 (Interacteren met digitale technologie) en 4.2 (Communiceren met behulp van digitale technologie).

Creatieve vormen van taal

Nederlands

De kennis en vaardigheden om in een vreemde taal allerlei expressievormen te beleven en ermee te experimenteren en om literaire competentie te ontwikkelen bouwen voort op de kennis en vaardigheden bij het leergebied Nederlands (4.1, Experimenteren met taal en vormen van taal en 7.1, Leesmotivatie en literaire competentie). Receptieve en productieve activiteiten worden voor het leergebied Engels/MVT geïntegreerd uitgewerkt.

Burgerschap

Het beleven van creatieve teksten in een vreemde taal nodigt leerlingen uit om andere perspectieven te begrijpen, empathische vermogens te oefenen c.q. toe te passen en begrip voor andere mensen en ander denken te stimuleren. Bij Burgerschap is empathie uitgewerkt als denk- en werkwijze (11.6 en 11.7, Affectieve en Cognitieve empathie); leerlingen leren empathie in verschillende bouwstenen ontwikkelen, waaronder 4.1 (Identiteit) en 5.1 (Diversiteit en inclusie). Bij Burgerschap leren leerlingen ook consequenties van handelen te onderzoeken en naast waarden en principes te leggen (11.8, Ethisch redeneren, en 11.9, Moreel oordelen en handelen).

Kunst & Cultuur

Creatieve vormen van taal zijn een vorm van artistieke expressie. Die kan versterkt worden door uitingsvormen met elkaar te combineren – bijvoorbeeld poëzie en tekenen, tekst en muziek, verhalen en dans of toneel (2.1, Artistieke expressie).

Het kijken en luisteren naar creatieve teksten is een beleving van een kunstvorm (7.1, Actief deelnemen aan culturele en kunstzinnige activiteiten).

Door het verzorgen van creatieve presentaties in een vreemde taal leren leerlingen hun eigen artistieke uiting in een (in)formele zetting op een persoonlijke manier te uiten (8.1, Het product en het proces delen).

Mens & Maatschappij

Beleving en analyse van verhalende teksten draagt bij aan kennisontwikkeling over sociale, culturele en historische contexten. Leerlingen benutten daarbij de kennis die bij het leergebied Mens & Maatschappij wordt opgebouwd (1.1, Plaats en ruimte en 2.1, Tijd en chronologie).

Interculturele communicatieve competentie

Nederlands

De kennis en vaardigheden in de bouwstenen van zowel het leergebied Engels/MVT als Nederlands stellen leerlingen in staat om te gaan met de culturele elementen die talen overbrengen (3.1, Meertaligheid en cultuurbewustzijn).

Burgerschap

Interculturele communicatieve competentie draagt bij aan uitwisseling en wederzijds begrip in een pluri-forme en democratische samenleving, in Europa en in de wereld en is daarmee dienstbaar aan (Europees en wereld-) burgerschap. Communicatie en begrip staan centraal in de bouwstenen 3.1 (Democratische cultuur) en 9.1 (Globalisering). Verdieping in de culturele aspecten van de taal die door de ander wordt gesproken draagt bij aan het omgaan met diversiteit, wat ook een thema is van burgerschapsonderwijs (5.1, Diversiteit en inclusie).

Mens & Maatschappij

In dit leergebied leren leerlingen over verschillende uitdrukkingsvormen van cultuur (6.2, Cultuur). Dat ondersteunt de ontwikkeling van interculturele communicatieve competentie, die de communicatie tussen culturen versterkt door de aandacht voor de afstemming van taalgebruik op de sociale en culturele context.

Taalbewustzijn

Nederlands

Leerlingen werken bij beide leergebieden aan hun taalbewustzijn. Daardoor worden ze zich steeds bewuster van hoe talen in elkaar zitten en werken en van de effecten van keuzes in taalgebruik (2.1, Taalbewustzijn en taalleervaardigheden).

Burgerschap

Het bewust worden van de sociale kracht van taal draagt bij aan inzicht in de invloed van media op het sociale en politieke leven. Leerlingen oefenen deze vaardigheid bij burgerschapsonderwijs (7.1, Digitaal samenleven).

Meertaligheid

Nederlands

Meertaligheid speelt bij zowel Nederlands als bij het leergebied Engels/MVT een belangrijke rol; de bouwstenen meertaligheid zijn daarom in afstemming met de bouwstenen 3.1 (Meertaligheid en cultuurbewustzijn) van Nederlands ontwikkeld.

Burgerschap

Talen zijn onderdeel van identiteit. De ontwikkeling van een persoonlijke en sociale identiteit is een aspect van Burgerschap dat in bouwstenen 4.1 (Identiteit) en 5.1 (Diversiteit en inclusie) aan bod komt. Identiteitsvorming speelt ook een rol bij vraagstukken rondom Globalisering (bouwstenen 9.1).

De samenhang met bouwstenen uit andere leergebieden levert het volgende overzicht op:

Bouwstenen Engels/MVT	Bouwstenen Nederlands	Bouwstenen Burgerschap	Bouwstenen Kunst & Cultuur	Bouwstenen Mens & Maatschappij	Bouwstenen Digitale geletterdheid
1.1 Effectieve grens- overstijgende communicatie	1.2 5.1 6.1	9.1 11.1 11.5			1.1 3.1 4.2
2.1 Creatieve vormen van taal	4.1 7.1	4.1 5.1 11.6 11.7 11.8 11.9	2.1 7.1 8.1	1.1 2.1	
3.1 Interculturele communicatieve competentie	3.1	3.1 5.1 9.1 11.6 11.7		6.2	
4.1 Taalbewustzijn	2.1	7.1			
5.1 Meertaligheid	3.1	4.1 5.1 9.1			

Tabel 3: Overzicht samenhang bouwstenen Engels/MVT met de bouwstenen van andere leergebieden.

3.4 Mondiale thema's

Taal- en intercultureel bewust kunnen communiceren in meerdere talen helpt in de uitwisseling en de dialoog over mondiale thema's met sprekers van andere talen en culturen. Door de inzet van interculturele communicatieve competenties kan wederzijds begrip ontstaan over verschillende invalshoeken, inzichten en opvattingen. Ook kan intercultureel begrip leiden tot duurzame oplossingen of toekomstgerichte mondiale aanpak op deze thema's.

4.
**TOELICHTING
OP DE
AANBEVELINGEN
VO BOVENBOUW**

Naast de ontwikkeling van de bouwstenen voor het po en de onderbouw vo, hebben we voor elke set bouwstenen aanbevelingen gedaan voor de uitwerking van leerdoelen voor de bovenbouw vo. Daarbij gelden enkele uitgangspunten:

- Het ernaar streven dat, conform Europese aanbevelingen, zoveel mogelijk leerlingen ten minste twee moderne vreemde talen leren naast de eigen eerste taal of talen.
- De noodzaak om leerdoelen te differentiëren per taal: leerlingen leren Engels al vanaf het po, de buitenschoolse input is bovendien groot; daarnaast zijn er verschillen in de moeilijkheidsgraad tussen de moderne vreemde talen.
- Differentiatie is tevens nodig tussen de onderwijssectoren: de behoeften van de leerlingen, alsmede de gebruikssituaties waarin ze een vreemde taal later nodig zullen hebben, zijn verschillend.

Om te komen tot zo doordacht mogelijke aanbevelingen zijn bovengenoemde uitgangspunten besproken tijdens bijeenkomsten met stakeholders als de vakvereniging, wetenschappers, kenniscentra en belangenhartigers Duits/Frans.

Aan de formuleringen van onze aanbevelingen voor de bovenbouw vo liggen dezelfde inhoudelijke argumenten ten grondslag die ook de basis hebben gevormd voor de ontwikkeling van visie, grote opdrachten en bouwstenen (zie hoofdstuk 2.2). Voor de bovenbouw willen we daarnaast het volgende benadrukken:

- *Het leren van een nieuwe taal is een cumulatief proces.* Taalleerders bouwen steeds voort op de kennis en vaardigheden die ze al verworven hebben en gebruiken die om de taal verder te leren. Kennis, vaardigheden en attitudes zijn onlosmakelijk verbonden in het taalleerproces en komen geïntegreerd samen aan bod. De bovenbouw vo bouwt daarom voort op de kennis en vaardigheden die leerlingen in de onderbouw hebben geleerd en biedt daarbij verdieping en uitbreiding. Mate en intensiteit van die verdieping en uitbreiding hangen af van de taal en het onderwijsniveau.
- *Het leren van een nieuwe taal heeft altijd ook een sociale component.* Interactie en samenwerking staan daarom ook in de bovenbouw centraal.
- *Talen leren is een levenslang proces. Ofwel:* het is nooit af. De ontwikkeling van taalleerstrategieën is daarbij ook op latere leeftijd van belang en dient ook in de bovenbouw verder gestimuleerd te worden om slagingskansen in vervolgstudies te vergroten.

In de onderbouwing van onze keuzes bij de uitwerking van de GO en de bouwstenen hebben we gesteld dat talen in de moderne curricula in een actiegericht perspectief worden gezien: door talen te gebruiken in verschillende socioculturele contexten bereiken taalgebruikers allerlei doelen. Het gaat er dus om wat je met talen 'kunt'. In dit perspectief zijn zowel voor de onder- als voor de bovenbouw leerdoelen nodig die de beheersingsniveaus in de vreemde taal beschrijven.

In paragraaf 2.3 hebben we aangegeven dat de vijf GO, en dus ook hun uitwerking in bouwstenen, nauw in samenhang dienen te worden gezien. Die samenhang moet ook in de leerdoelen voor de bovenbouw vo zichtbaar zijn.

In paragraaf 3.3 hebben we de samenhang beschreven met andere leergebieden. Inhoudelijke afstemming tussen de relevante leergebieden bij de ontwikkeling van onderwijsdoelen achten we van groot belang. Het gaat in primis om de leergebieden Nederlands en Burgerschap, en daarnaast om Digitale Geletterdheid, Kunst & Cultuur en Mens & Maatschappij.

Bij alle aanbevelingen geldt dat het van essentieel belang is om vormen van toetsing en examinering te ontwikkelen die recht doen aan de uitgangspunten van de nieuwe talencurricula en de daaruit voortkomende doelen.

5. **BRONNENLIJST**

Buitenlandse curricula

Australian curriculum, geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.australiancurriculum.edu.au>

Curriculum British Columbia, geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://curriculum.gov.bc.ca/curriculum/overview>

Finnish National Board of Education (2016). National Core Curriculum for Basic Education 2014. Helsinki: next Print Oy.

Lehrpläne Nordrhein Westfalen, geraadpleegd op 2 oktober 2018, van www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene

Creatieve vormen van taal

Bloemert, J. (2019). Fundamenteel én relevant. Selectiecriteria voor een betekenisvolle tekstkeuze in het mvt-literatuuronderwijs. In T. Witte (Ed.), *Lectori salutem: De veelbelovende toekomst van het literatuuronderwijs* (pp. 35-46). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Bloemert, J., Jansen, E. & Grift, W. van de (2016). Exploring EFL literature approaches in Dutch secondary education. *Language, Culture, and Curriculum*, 29 (2), 169-188.

Bloemert, J., Goede, de S. & Goedhard, M. (2017). Doordacht en doorlopend. Via een meervoudige benadering naar verrijkt mvt-literatuuronderwijs. *Levende Talen Magazine* 2017/3: 11-15.

Bloemert, J., Paran, A., Jansen, E. & Grift, van de W. (2017). Students' perspective on the benefits of EFL literature education. *The Language Learning Journal*: 1-14.

Knaap, van der E. (2018a). Herijk het literair lezen in de vreemdetalles. *Remediaal* 2018: 34-40.

Knaap, van der E. (2018b). Zur Bedeutung der Lexik für das literarische Lesen: Didaktische Erkenntnisse einer Textdeckungsuntersuchung. *Info DaF* 2018: 444-463.

Knaap, E. van der (2019). Literatuur en film in het vreemdetalenonderwijs. Bussum: Coutinho.

Lehrner-te Lindert, E., Knaap, E. van der & Graaff, R. de (2018b). Wat willen docenten Duits met literatuur in de onderbouw? Een inventarisatie. *Levende Talen Tijdschrift*, 19(4), 38-50.

Schat, E., Graaff, R. de & Knaap, E. van der (2018). Intercultureel en taalgericht literatuuronderwijs bij de moderne vreemde talen. Een enquête onder docenten Duits, Frans en Spaans in Nederland. *Levende Talen Tijdschrift*, 19(3), 13-25.

Schrijvers, M. (2019). (Zelf)inzicht jongeren door te lezen (Dissertatie). Geraadpleegd op 25 juni 2019 van <https://www.uva.nl/content/evenementen/promoties/2019/05/zelfinzicht-jongeren-door-te-lezen.html>

Engels in het primair onderwijs

Bruggink, M., Windt, van der N, Strating, H. (2018). Give it a go! Vroeg vreemdetalenonderwijs in groep 1-3: niets vreemds aan! Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Conda, A., Phielix, C., & Krijnen, E. (2012). Wat weten we over vroeg Engels op de basisschool? Effecten van vroeg vreemde talenonderwijs op de moedertaal en de leerprestaties in de vreemde taal: review van de onderzoeksliteratuur. Leiden: Expertisecentrum MVT, ICLON.

Goorhuis-Brouwer, S. & de Bot, K. (2005). Heeft vroeg vreemdetalenonderwijs een negatief effect op de Nederlandse taalontwikkeling van kinderen? *Levende Talen Tijdschrift*, 6, 3-7.

Heerder, A. & Bot, K. de (2007). Vroeg Engels in het Nederlandse taalcurriculum. Literatuurstudie. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

KBA Nijmegen/Expertisecentrum Nederlands (2017). Zicht op vroeg vreemdetalenonderwijs. Nijmegen: KBA Nijmegen / Expertisecentrum Nederlands.

Meijer, D. (2009). Meertaligheid als startpunt voor het leren van een andere taal. In R. de Graaff & D. Tuin (red.), *De toekomst van het talenonderwijs: Nodig? Anders? Beter?* (pp. 183-196). Enschede/Utrecht: NaB-MVT/IVLOS Universiteit Utrecht.

Szabo, T. (ed.). (2017). Collated representative samples of descriptors of language competences developed for your learners aged 7-10 years. Strasbourg: Raad van Europa.

Trimbos, B. (2016). Intensivering en vroeg beginnen met Engels. Enschede: SLO.

Effectieve grensoverstijgende communicatie

Gooskens, C. & van Heuven, V. (2016). Receptieve Meertaligheid in Europa. *Levende Talen Magazine*, 8, 4-9. Geraadpleegd op 27 juni 2019, van http://www.let.rug.nl/gooskens/pdf/publ_LT_2017.pdf

Nuffic (z.d.). Internationalisation for all. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=20e653e5-9093-4068-bbc2-25609d30d6ee&title=Folder%20Nuffic%20%27Internationalisation%20for%20all%27.pdf>

Onderwijsraad (2016). Internationaliseren met ambitie. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2016/internationaliseren-met-ambitie/item7413>

Onderwijsraad (2018). Internationalisering en Europa. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.onderwijsraad.nl/dossiers/internationalisering-en-europa/item134>

Unesco (z.d.). Unesco Guidelines on Intercultural Education. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>

University of Cambridge (2016). Languages still a major barrier to global science, new research finds. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <http://www.cam.ac.uk/research/news/languages-still-a-major-barrier-to-global-science-new-research-finds>

Vandenbroucke, F. (2006). De lat hoog voor talen in iedere school. Goed voor de sterken, sterk voor de zwakken. Beleidsdocument van de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming. Brussel: Vlaamse Gemeenschap, Ministerie van Onderwijs.

Europees Referentiekader

Raad van Europa (2001). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press.

Raad van Europa (2018a). Common European Framework of Reference for Languages: Teaching, Learning, Assessment. Companion Volume with new descriptors. Strasbourg: Raad van Europa.

Fasoglio, D., Jong, K. de, Trimpos, B., Tuin, D., & Beeker, A. (2015). Taalprofielen 2015: herziene versie van Taalprofielen 2004. Enschede: SLO.

Global Scale of English (2016). New Jersey, VS: Pearson Education.

North, B., Ortega, A., & Sheehan, S. (2010). British Council EAQUALS Core Inventory for General English. United Kingdom: British Council.

Europese Commissie – studies en aanbevelingen omtrent talen in het onderwijs

Europese Commissie (2009). Study on the Contribution of Multilingualism to Creativity. Compendium Part One. Multilingualism and Creativity. Final Report: Towards an Evidence-based. Geraadpleegd op 10 augustus 2019, van http://www.dylan-project.org/Dylan_en/news/assets/StudyMultilingualism_report_en.pdf

Europese Commissie (2017). De Europese identiteit versterken via onderwijs en cultuur. Geraadpleegd op

26 juni 2019, van <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3dd8bc81-b6ff-11e8-99ee-01aa75ed71a1/language-nl/format-PDF>

Europese Commissie (2018). Voorstel voor een aanbeveling van de Raad inzake een alomvattende benadering van het onderwijzen en leren van talen. Geraadpleegd op 26 juni 2019, van <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=COM%3A2018%3A272%3AFIN>

Raad van de Europese Unie (2002). Conclusies van het voorzitterschap – Barcelona, 15 en 16 maart 2002 (p. 19). Geraadpleegd op 15 maart 2019, van <http://www.consilium.europa.eu/media/20937/71027.pdf>

Raad van de Europese Unie (2008). Conclusies van de Raad over de Europese taalvaardigheidsindicator. Geraadpleegd op 24 juni 2019, van [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006XG0725\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006XG0725(01)&from=EN)

Rijksoverheid (2017). Kamerbrief over mededeling EC: De Europese identiteit versterken via onderwijs en cultuur. Geraadpleegd op 27 juni 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/12/11/kamerbrief-over-mededeling-ec-de-europese-identiteit-versterken-via-onderwijs-en-cultuur>

Hoofddoelen van het onderwijs

Biesta, G.J.J. (2018). Tijd voor pedagogiek. Over de pedagogische paragraaf van onderwijs, opleiding en vorming. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.

Interculturele competentie

Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, M. (2008). From foreign language education to education for intercultural citizenship. Essays and reflections. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, M. (2014). Twenty-five years on – from cultural studies to intercultural citizenship. Language, culture and curriculum, 27, 209-225.

Fasoglio, D. & Canton, J. (2009). Vreemdetalenonderwijs: een (inter)cultureel avontuur? Enschede: SLO.

Holmes, P. & Dervin, F. (eds.) (2016). The cultural and intercultural dimensions of English as a Lingua Franca. Bristol: Multilingual Matters.

Huber-Kriegler, M., Lázár, I. & Strange, J. (2003). Mirrors and windows. An intercultural communication book. Graz: European centre for Modern Languages/ Raad van Europa.

Lázár, I. (2003). Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education. Graz: European centre for Modern Languages / Raad van Europa.

Moran, P.R. (2001). *Teaching Culture: Perspectives in Practice*. Boston, Mass.: Heinle and Heinle.

Raad van Europa (2018b). Reference framework of competences for democratic culture. Volume 1: Context, concepts and model. Strasbourg: Raad van Europa.

SLO (2014). *Cultuur in de Spiegel in de praktijk*. Enschede: SLO.

Meertaligheid

Cummins, J. (2018). Urban multilingualism and educational achievement: Identifying and implementing evidence-based strategies for school improvement. In P. Van Avermaet, S. Slembrouck,

Duarte, J. & Günther-van der Meij, M. (2018). A holistic model for multilingualism in education. *Euro-American Journal of Applied Linguistics and Languages*, 5, 24-43.

Gorp, van K., Sierens, S. & Maryns, K. (eds.) (2018). *The Multilingual Edge of Education* (pp. 67-90). London: Palgrave Macmillan.

Helsloot, K. & Daemen F. (2018). *SJOES*. Amsterdam: Studio Taalwetenschap.

Jonckheere, S. (2011). Talensensibilisering in het basis-onderwijs: Op een positieve manier omgaan met talen in de klas. *Tijdschrift Taal 2* (3): 34-41.

Pulinx, R., Avermaet, van P. & Agirdag, O. (2017). Silencing linguistic diversity: The extent, the determinants and consequences of the monolingual beliefs of Flemish teachers. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*.

SLO (2018). *Meertaligheid in primair en voortgezet onderwijs. Een stand van zaken en curriculaire aanbevelingen*. Enschede: SLO.

Avermaet, van P. (2015). Waarom zijn we bang voor meertaligheid? *Levende Talen Magazine* 102(7): 6-10.

https://www.taallectoren.nl/images/Boendermaker_Helsloot_De_thuistaal_in_de_klas.pdf

<https://www.onderwijsraad.nl/dossiers/internationalisering-en-europa/item134>

Taalbewustzijn

Arnold, A. & Foncubiarta, J.M. (2019). *La atención a los factores afectivos en la enseñanza de ELE*. Madrid: Edinumen.

Bolitho, R., Carter, R., Hughes, R.I., Masuhara, H. & Tomlinson, B. (2003). Ten questions about language awareness. *ELT Journal* volume 57/3: 251-259.

Broek, E. van den & Dielemans, R. (2017). Bewuste taalvaardigheid in de klas. *Levende Talen Magazine* 2017/4, p. 12-16.

Dönszelmann, S. (2018). Over bibberen aan de rand van het taalbad en docenten-taalbewustzijn. *Levende Talen Magazine*, jaargang 105 special, p. 36-39.

Garrett, P. & Cots, J.M. (eds.) (2018). *The Routledge handbook of language awareness*. Routledge: New York.

Hawkins, E.W. (1999). Foreign language study and language awareness. *Language Awareness*, 8:3-4, 124-142.

Hélot, C., Frijns, C., Gorp, van K. et al. (eds.) (2018). *Language awareness in multilingual classrooms in Europe. From theory to practice*. De Gruyter Inc: Boston/Berlin.

Instituto Cervantes (2006). *Plan curricular del Instituto Cervantes*. Madrid: Instituto Cervantes.

Kaal, A. (2018). Taalbewust MVT-onderwijs: van communicatie naar creativiteit en burgerschap. Keynote lecture Landelijke LIO-dag, Utrecht, 26 maart 2018.

Piggott, L. (2018). Grammatica-instructie? Kan wel, hoeft niet. *Levende Talen Magazine*, jaargang 105 special, p. 40-43.

Tammenga-Helmantel, M., & Le Bruyn, B. (2016). Mvt-onderwijs: Hoe willen we het hebben en wat willen we weten? *Levende Talen Magazine*, 103(8): 44-45.

Talen en technologie

Carrington, A. (2013). *The Pedagogy Wheel*. Geraadpleegd op 12 april 2019, van <http://tinyurl.com/bloomsblog>

Jauregi, K. (2013). *Vernieuwende vreemdetalendidactiek*. Lectorale rede. Fontys.

Vreemdetaalverwerving en Vreemdetalenonderwijs

Furlong, A. (2009). The relation of plurilingualism/pluriculturalism to creativity: A matter of perception. *International Journal of Multilingualism* 6 (4), 343-368.

Graaff, de R. (2013). Taal om te leren. Iedere docent een CLIL-docent. *Levende Talen Magazine* 2013/7: 9-11.

Graaff, de R. (2018). Van vreemde talen naar vereende talen. De plek van vreemde talen in het onderwijs. Openbare les 24 mei 2018. Lectoraat didactiek van

de moderne vreemde talen. Kenniscentrum Leren en Innoveren Hogeschool van Utrecht.

Jong, N. de, Vrind, E. de & Beuningen, C. van (2019). Moderne Vreemde Talen. In: F. Janssen, H. Hulshof & K. van Veen (2019). Wat is echt de moeite waard om te onderwijzen? Een perspectiefgerichte benadering (pp. 89-106). Leiden/Groningen.

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) (2018). Talen voor Nederland. Amsterdam: KNAW.

Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). How Languages are Learned (4th ed.). Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

Marzano, R.J. & Pickering, D. (2016). Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.

Mitchel, R., Myles, F. & Narsden, E. (2013). Second Language Learning Theories. Abindon, Oxon: Routledge.

Onderwijsraad (2008). Vreemde talen in het onderwijs. Den Haag: Onderwijsraad.

Piccardo, E. & North, B. (2019). The Action-oriented Approach. A Dynamic Vision of Language Education. Blue Ridge Summit (USA) / Bristol (UK): Multilingual Matters.

Richards, J.C. & Rodgers, T.S. (2014). Approaches and methods in language teaching. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Vakvereniging Levende Talen (2017). Visiedocument Engels en de moderne vreemde talen (mvt). https://levendetalen.nl/wp-content/uploads/2018/01/visiestuk-LT-engels-mvt_eindversie-4-12-2017.pdf

Vygotsky, L. S. (1962). Thought and Language. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Volman, M. (2011). Kennis van betekenis: keerzijde van accent op individueel presteren. Amsterdam: UVA.

Bijlage: Begrippenlijst

Chunks	(Ongeanalyseerde) taalfragmenten van meer dan één woord die in hun onderdelen worden waargenomen, maar gezien en onthouden alsof ze tezamen één enkel woord vormen (bijvoorbeeld: guten Abend). Een groot gedeelte van taal bestaat uit chunks. Een grens tussen chunks en grammaticale constructies is moeilijk te trekken.
Communicatie	Communicatie is de uitwisseling van informatie die deels bewust en deels onbewust wordt overgebracht, ontvangen en geïnterpreteerd. Communicatie maakt gebruik van een (deels) gemeenschappelijke taal tussen de deelnemers. Vorm en inhoud worden beïnvloed door de context waarin die plaatsvindt, het medium dat wordt gebruikt en het beoogde doel.
Creativiteit	Het vermogen om persoonlijke en/of ongebruikelijke maar (praktisch) toepasbare ideeën voor vraagstukken te vinden.
Cultuur	Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die mensen vanuit hun individuele en het collectieve geheugen daaraan geven. Cultuur is hoe mensen wonen, hoe ze zich kleden, hoe ze met elkaar communiceren, hoe ze eten, hoe ze met elkaar omgaan, hoe ze werken, hoe ze hun vrije tijd besteden, hoe ze politiek bedrijven en wetten maken, hoe ze onderzoek doen, hoe ze landbouwbedrijven en industrie ontwikkelen, enzovoort (zie SLO, 2014: 11).
Cultuursensitiviteit	Bewustwording van het eigen culturele referentiekader en hoe deze de waarneming van de andere cultuur kleurt.
Eerste taal	De taal waarmee het kind als eerste in aanraking komt en die het kind op een natuurlijke manier verwerft. In sommige gevallen kan er sprake zijn van twee eerste talen, bijvoorbeeld bij tweetalige kinderen.
Interculturele communicatie	Communicatie tussen mensen met verschillende culturele achtergronden.
Interculturele competentie	Interculturele competentie omvat: de <u>kennis</u> van culturele uitingen van het land en de samenleving waar de gesprekspartner deel van uitmaakt, en van de geldende conventies omtrent interactieprocessen; de <u>vaardigheid</u> in het interpreteren en plaatsen van teksten of gebeurtenissen uit andere culturen, in het ontdekken van elementen horend bij die culturen en daarop adequaat reageren; het <u>vermogen</u> open te staan voor een andere cultuur, om bereid te zijn het oordeel over de eigen cultuur en die van de ander te nuanceren, om kritisch te kijken naar verhoudingen, praktijken en producten van beide culturen (zie Byram, 1997).

Mediation	Het mondeling of schriftelijk vergemakkelijken van begrip en communicatie, door onder andere uitleggen, aanpassen van taal, samenvatten, vertalen, hertalen, parafraseren. Bemiddelende taalactiviteiten – waarbij een bestaande tekst wordt verwerkt – spelen een belangrijke rol in het normale talige functioneren van de samenleving (Raad van Europa, 2018: 32-34).
Meertaligheid	<i>Meertalig repertoire</i> : de talen, taalvariëteiten of de woorden en uitdrukkingen uit andere talen/taalvariëteiten die een persoon passief en/of actief beheerst. <i>Meertaligheid in de samenleving</i> : het naast elkaar bestaan van verschillende talen en taalvariëteiten binnen een bepaalde context of een bepaald gebied. <i>Meertalige competentie</i> : het functioneel en flexibel kunnen inzetten van een meertalig repertoire om te communiceren of om een nieuwe taal te leren.
Taalbewustzijn	De expliciete kennis over taal en het inzicht in hoe talen worden geleerd en gebruikt; het bewust omgaan met taal, wat kan leiden tot het kunnen sturen van het eigen proces om een taal te leren.
Taalbiografie	Overzicht van hoe, waarom en waar je de talen die je kent, hebt geleerd, zowel binnen als buiten school. Een taalbiografie helpt leerdoelen op te stellen en te evalueren, na te denken over hoe je een taal leert en welke interculturele ervaringen je opdoet en je huidige niveau van elke taal in te schatten.
Taalconventies	Afspraken over taalgebruik binnen een bepaald teksttype, situatie of doelgroep.
Taalportfolio	Document waarmee je zichtbaar kunt maken welke vaardigheden je in de verschillende talen beheerst en op welk beheersingsniveau.
Taalvariatie	Variatie binnen een taal met betrekking tot woordenschat, grammatica en uitspraak, bijvoorbeeld in dialecten, regionaal taalgebruik en geografische varianten binnen de standaardtaal.
Talensensibilisering	Een manier om kinderen gevoelig te maken voor verschillende talen of voor taal in het algemeen. Niet met de bedoeling om leerlingen een specifieke taal te leren, maar wel om een open attitude te ontwikkelen ten aanzien van meerdere talen en culturen.
Tekst	Elke vorm van mondelinge, audiovisuele en schriftelijke communicatie, of een combinatie hiervan, waarmee ideeën, ervaringen, meningen en informatie door middel van taal worden gedeeld.
Translanguaging	Communicatie waarbij de deelnemers hun eigen taalmiddelen uit verschillende talen gebruiken om elkaar te begrijpen en doelen samen te bereiken.
Tweede taal	De taal die niet de eerste taal is, maar wel dominant is in de omgeving van de taalleerder en die de taalleerder bewust gestuurd of ongestuurd leert.
Vreemde taal	Een taal die bewust geleerd wordt, op school of door middel van zelfstudie.

